

studiehefte

Talespråk og språkendring

Jostein Christensen og Asbjørn Odin Aag

KublaKan

Jostein Christensen og Asbjørn Odin Aag

Denne publikasjonen kan fritt benyttes av skoler, elever og privatister. Referanse til denne kilden kan skrives slik:

Christensen, Jostein og Asbjørn Odin Aag. «Studiehefte. Talespråk og språkendring». KublaKan 2024, <https://kublakan.no/wp-content/uploads/2024/05/KublaKan-studiehefte-thesesprak-og-sprakendring.pdf>, nedlastet [fyll inn dato]

Siden dette er en kilde hentet fra internett, må du også oppgi nedlastingsdato, om du benytter studieheftet på skriftlig eksamen. Henvendelse om utgivelsen kan rettes til post@kublakan.no.

Innholdsfortegnelse

Talespråk i Norge i dag	4
<i>Dialekter</i>	4
<i>Sosiolekter.....</i>	4
<i>Multietnolekt</i>	5
«Innvandrernorsk».....	5
<i>Andre talespråk i Norge.....</i>	6
<i>Talespråket varierer med situasjonen.....</i>	7
Hvorfor endrer talespråket seg?.....	8
<i>Lite kommunikasjon – mer talemålsvariasjon</i>	8
<i>Indre og ytre årsaker til språkendring</i>	10
Hvordan endrer talespråk seg?	12
<i>Innovasjon og spredning.....</i>	12
<i>Forenkling</i>	13
Leksikalske endringer (endringer i ordtilfanget)	19
<i>Importord.....</i>	19
<i>Avløserord.....</i>	20
<i>Nydannelser.....</i>	21
<i>Forkortelser.....</i>	21
<i>Gamle ord forsvinner</i>	22
Mer om påvirkningen fra engelsk.....	24
<i>Innholdsord – ikke funksjonsord</i>	25
<i>Engelske ord – norsk bøying</i>	25
<i>Hvordan skrive engelske importord?</i>	27
<i>Domenetap</i>	28
Multietnolekt	30
<i>Kjennetegn på multietnolektisk norsk</i>	30
Multietnolektisk norsk er knyttet til identitet og kultur	30
Målmerker i norske dialekter. En liten oversikt.....	32
Kilder	35

Talespråk i Norge i dag

Et talespråk er et språk som blir snakket muntlig. De fleste nordmenn snakker ulike varianter av norsk, så det går an å si at norsk er talespråket til de fleste i Norge.

Dialekter

Samtidig er det jo ikke slik at alle nordmenn snakker likt. Her til lands finnes det et mangfold av ulike måter å snakke på. For det første er Norge et land med mange dialekter. En dialekt er en geografisk avgrenset variant av et språk – en måte å snakke på som er knyttet til en bestemt plass eller et bestemt område. Det er for eksempel lett å høre at en fra Nord-Norge snakker annerledes enn folk som har vokst opp rundt Oslofjorden, og utpreget «vestlandsdialekt» høres annerledes ut enn måten de fleste trøndere snakker på. Det er heller ikke slik at alle mennesker fra samme landsdel snakker likt. En person fra Alta i Finnmark snakker nordnorsk på en annen måte enn en fra Fauske eller Mo i Rana, lenger sør i Nord-Norge. I motsetning til Danmark, for eksempel, hvor dialektene mer eller mindre har forsvunnet, og folk flest snakker et slags standardtalemål, er Norge et land med et stort dialektmangfold. Norge blir gjerne kalt et dialektparadis, både fordi vi har mange dialekter her til lands, og fordi nordmenn tradisjonelt sett har pleid å ha et mer positivt syn på dialekter enn hva som har vært vanlig i andre europeiske land.

Dialekt – en geografisk avgrenset variant av et språk

Norge – et dialektparadis

Sosiolekter

I tillegg til hvor man vokser opp rent geografisk, kan også ting som utdanning og sosial status virke inn på hvordan folk snakker. Det finnes ulike sosiolekter. Sosiolekter defineres gjerne som avgrensede varianter av et språk som finnes innenfor et og samme geografiske område. På mange steder har folk med høy sosial status og mye prestisje tradisjonelt sett pleid å snakke litt annerledes enn folk fra «arbeiderklassen», de med lavere utdanning og sosial status. Sosiolekter brukes ofte for å markere tilhørighet til en sosial gruppe eller klasse. I Oslo, for eksempel, brukte de med høy status lenge former som «solen», «broen», «kastet» og «sten», mens folk fra arbeiderklassen sa «sola», «brua», «kasta» og «stein». Dette har riktig nok endret seg noe de siste tiårene – sosiolektforskjellene har blitt mindre de fleste steder – men fortsatt er det slik at

Sosiolekter markerer gruppe-tilhørighet

nordmenn som kommer fra samme sted, snakker ulikt på grunn av former som uttrykker tilhørighet til en sosial gruppe, bevisst eller underbevisst.

(Bilde: Shutterstock)

Multietnolekt

Også andre slags talespråk kan markere tilhørighet til en gruppe. De siste tiårene har det man med fagspråk kaller *multi-etnolekt* blitt en variant av norsk talespråk som brukes av mange. Ungdom fra områder med mange innvandrere i og rundt de største byene snakker litt forenklet sagt en form for norsk som er blandet med utenlandske ord og utenlandsk grammatikk. De som snakker denne varianten, kan som regel «slå om» til vanlig norsk hvis de vil. Multi-etnolekt regnes først og fremst som en måte å markere gruppetilhørighet på.

Også multi-etnolekt markerer gruppetilhørighet

«Innvandrernorsk»

«Innvandrernorsk» er også en form for norsk som brukes av mange i dag, og dette er ikke det samme som multi-etnolekt. Mens multi-etnolekt snakkes for å markere tilhørighet, er innvandrernorsk et resultat av at man har flyttet til Norge etter en viss alder. Mer enn 800 000 mennesker i Norge i dag har et annet morsmål enn norsk, og mange av disse snakker norsk med en utpreget utenlandsk aksent. Ekspertene er ikke helt enige om hvorvidt «innvandrernorsk» bør regnes som et eget talespråk, men at denne varianten også bidrar til mangfoldet av måter norsk snakkes på i Norge virker klart.

Andre talespråk i Norge

I tillegg til alle de ulike måtene å snakke norsk på vi har nevnt her, snakkes også andre talespråk enn norsk i landet vårt. For det første regner man med at mellom 20 og 30 000 mennesker i Norge snakker samisk. De fleste som kan samisk snakker nordsamisk, men også sørsamisk og lulesamisk er i bruk.

Samisk

Engelsk er i motsetning til samisk ikke et offisielt språk i Norge, men det er ikke desto mindre et viktig talespråk i det norske samfunnet. På restauranter, barer og kafeer rundt omkring i landet, på byggeplasser, i IT-selskaper og ved universitetene, for eksempel, er sjansen svært stor for at å høre engelsk i bruk hver eneste dag. Mange som flytter til Norge i dag for å jobbe, lærer ikke norsk, men klarer seg i samfunnet likevel, hvis de kan engelsk. Nordmenn flest behersker engelsk så godt i våre dager, at de i praksis er tospråklige. Og ikke bare kan de engelsk, også måten mange snakker *norsk* på er i dag sterkt påvirket av engelsk. Særlig gjelder dette mange av de unge sitt talespråk.

Engelsk

(Bilde: Shutterstock)

I tillegg til engelsk og samisk brukes også en rekke andre talespråk rundt omkring i landet. Bor man i en norsk by i dag, hører man ikke bare norsk og engelsk i hverdagen. Språk som svensk, urdu, punjabi, arabisk, persisk, polsk, ukrainsk og somali blir også snakket rundt omkring i landet. Mange forskjellige talespråk brukes i Norge i dag.

Andre
språk

Talespråket varierer med situasjonen

I tillegg til mangfoldet av talespråk og varianter av det norske talespråket som finnes i dag, er det et trekk ved samfunnet i dag at én og samme person gjerne tar i bruk flere talespråk i løpet av en dag. Måten vi snakker på varierer fra situasjon til situasjon. Det kommer an på hvem vi snakker med og hvor vi befinner oss, og vi kan bytte talespråk både av praktiske grunner, for å gjøre oss forstått, og for å markere gruppetilhørighet eller «vise hvem vi er» på forskjellige måter. Det er ikke uvanlig at noen snakker dialekt eller et utenlandsk morsmål med foreldrene sine, mens de kanskje snakker «oslomål» på skolen, og bruker engelsk når de snakker med baristaen på den lokale cafeen og spiller online dataspill om kveldene. Det å skifte talespråk på denne måten kalles *kodeveksling*.

Talespråksituasjonen i Norge dag er sterkt endret sammenlignet med hvordan den var for bare 50 år siden, og disse endringene pågår fortsatt. Enkelt sagt har dialektforskjellene mellom ulike steder og sosiolektskillene mellom ulike klasser blitt mindre her til lands, mens mangfoldet av ulike talespråk som brukes på den andre siden har blitt mye større.

Kode-
veksling

Talespråket
i endring

(Bilde: Shutterstock)

Hvorfor endrer talespråket seg?

Språk er alltid i endring. Når samfunnet og folk sine liv forandrer seg, må også språket tilpasses og forandres, slik at det hele tiden er «oppdatert» og passer med den verdenen folk lever i.

En av de viktigste grunnene til at språk endrer seg er den at hver generasjon som blir født må lære språket på nytt, «fra bunnen av», så å si. Det språket barna lærer er alltid litt annerledes enn språket foreldrene lærte. I tillegg finner barn og unge ofte opp nye ord og uttrykk av seg selv. Derfor mener ekspertene at språkendring først og fremst er noe som skjer i *overgangen mellom generasjoner*. Når hver generasjon snakker litt ulikt, vil språket endre seg over tid. Fra én generasjon til en annen er det ikke sikkert at man merker så mye, men på lang sikt kan forskjellene bli store.

Språkendring kan riktig nok også være et individuelt fenomen, noe som skjer med enkeltpersoner. I løpet av et liv er det vanlig at enkeltindivider i noen grad forandrer språket sitt. For eksempel bruker eldre mennesker vanligvis mindre «slang» enn de gjorde som unge, og en persons talespråk kan bli påvirket av ting som flytting, det at man tar en utdannelse, at man jobber i et bestemt miljø, og så videre. Likevel mener ekspertene at slike individuelle «livsløpsendringer» har mindre å si for den generelle språkutviklingen enn det at språket endrer seg fra én generasjon til en annen.

Lite kommunikasjon – mer talemålsvariasjon

Det at språket hele tiden forandrer seg, fører også til at folk begynner å snakke ulikt *på ulike steder*. Dette er fordi språket ikke endrer seg på lik måte og i samme tempo, over alt. Når språkendring skjer på ulik måte og i ulikt tempo på forskjellige steder, oppstår det gjerne dialektforskjeller.

Når folk som lever i ulike områder har lite kontakt med hverandre, altså når folk lever isolert, og det er lite kommunikasjon mellom forskjellige grupper mennesker, får man gjerne større dialektforskjeller over tid. I områder med mange fjell eller øyer, for eksempel, som gjør det vanskelig å reise fra sted til sted, vil det ofte være store dialektforskjeller.

Språk-
endring
skjer i
overgangen
mellom
generasjon
er

Lite
kommuni-
kasjon fører
til større
dialekt-
forskjeller

(Bilde: Shutterstock)

I områder hvor folk kommuniserer mye med hverandre, blir dialektforskjellene derimot mindre, siden folks talespråk i slike områder gjerne påvirkes av hverandre. Dette ser vi for eksempel i deler av Østlandet i Norge. I områder hvor det har vært lett å reise fra sted til sted, har dialektforskjellene pleid å være relativt små sammenlignet med mange andre steder i landet.

En hovedregel er altså at dialektforskjellene blir store når det er lite kommunikasjon mellom folk, mens mer kommunikasjon fører til mindre dialektforskjeller. Blir det for eksempel bygget en bro, en tunnel eller en ny vei mellom to områder som har vært adskilt, kan man regne med at folk i disse områdene etter en tid vil begynne å snakke likere hverandre, rett og slett fordi de får mer kontakt og begynner å påvirke hverandre, enten det er bevisst eller ubevisst.

Mye kommunikasjon fører til at dialektforskjellene blir mindre

(Bilde: Shutterstock)

I Norge i dag blir dialektforskjellene stadig mindre. Vi lever i en tid med mer språkkontakt og mer kommunikasjon mellom folk, enn noen gang tidligere. Derfor foregår det i våre dager en såkalt «dialektnivellering», en utjevning av dialektene. Dialektene «vannes ut», og folk snakker mer og mer likt, selv om dialektene i Norge neppe vil forsvinne helt med det første.

Dialekt-
utjevning i
våre dager

Også andre ting enn *geografiske* skiller kan skape talemålsvariasjon, variasjon når det gjelder hvordan folk snakker. Forskjeller i talespråket kan oppstå på grunn av «mentale skiller» – ting som ulike forestillinger om «hva slags identitet man har», «hva slags kultur man tilhører», og så videre. I samfunn hvor klasseforskjellene er store og hvor det er lite kontakt mellom overklassen og «vanlige arbeidsfolk», er det for eksempel vanlig at de ulike samfunnssklassene har forskjellige måter å snakke på, forskjellige «sosiolekter» – dette til tross for at de bor på det samme stedet rent geografisk. Er klasseforskjellene derimot små, eller hvis de ulike samfunnssklassene har mye kontakt med hverandre, blir forskjellene mindre.

Mentale
skiller.
Identitet,
klasse og
kultur

I våre dager er det liten forskjell på talespråket til de med høy og lav inntekt, sammenlignet med hva som var tilfellet på starten av 1900-tallet. Sannsynligvis har dette *både* å gjøre med at klasseforskjellene i Norge er mindre i dag enn før, *og* at folk har mer kontakt på tvers av tradisjonelle samfunnssklasser nå enn tidligere.

Indre og ytre årsaker til språkendring

I språkvitenskapen skiller man gjerne mellom indre og ytre årsaker til at et språk endrer seg. *Indre årsaker* er grunner til språkendring som ligger i språket selv, uavhengig av samfunnet rundt. For eksempel har mange i våre dager begynt å bøye verbet «å skjære» slik man bøyer «å lære». Stadig flere sier i dag «skjærte – har skjært» istedenfor «skar – har skåret», som er det riktige. Grunnen til at folk har begynt å si dette ligger sannsynligvis i språket selv – i hvordan folk oppfatter språket som et system. Mange norske verb slutter på *-te* og *-t* i det vi kaller *preteritum* og *presens perfektum*. Det heter «kjøpte – har kjøpt», «følte – har følt» og «lærte – har lært», og derfor er det lett å tenke at det kanskje også heter «skjærte – har skjært».

Indre
årsaker

(Bilde: Shutterstock)

Ytre årsaker til språkendring er grunner som kommer utenfra. Dette kan være ting som «hva slags språk som oppfattes som prestisjefullt eller kult», «hva som oppfattes som greit eller ikke-greit å si», ny teknologi, mer flytting og språkkontakt, klasseforskjeller som blir større eller mindre, at flere tar høyere utdanning, påvirkning fra sosiale medier, og en rekke andre ting.

De indre og de ytre årsakene virker vanligvis på språket samtidig. Dette er med på å gjøre at språkendring er en komplisert prosess. Det er ofte vanskelig å vite hvorfor noen språklige trekk slår an på visse steder, men ikke på andre.

At språket endrer seg, er imidlertid sikkert. Videre skal vi se noen eksempler på *hvordan* språk endrer seg, med vekt på hva som skjer i Norge i våre dager.

Ytre
årsaker til
språk-
endring

Hvordan endrer talespråk seg?

Innovasjon og spredning

Språkendring foregår som regel i to stadier. Først får vi det som kalles *innovasjon*, det at en person eller en gruppe personer for eksempel begynner å bruke et nytt ord, å uttale et ord på en ny måte, eller å bøye et ord annerledes enn hva som har vært vanlig.

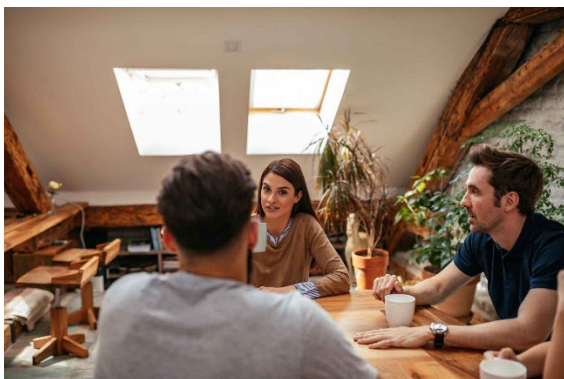
Innovasjon

La oss for eksempel tenke oss en liten gruppe personer på et sted, som en dag begynner å si «flere pizzas» i flertall, istedenfor «flere pizzaer». Dette ville vært et eksempel på innovasjon. Så lenge bare én person, eller noen få personer, sier dette, «skal vi bestille noen pizzas», vil dette bli regnet som et slags avvik, nesten som en språkfeil, som bare gjelder noen få personer.

Det neste steget er det vi kaller *spredning*. Dette skjer når andre mennesker enn de som «startet trenden» også begynner å ta i bruk det nye ordet, den nye uttalen, eller den nye måten å bøye et ord på. Hvis flere enn den opprinnelige gruppen begynner å si «flere pizzas», for eksempel, har en ny bøyningsmåte begynt å spre seg.

spredning

Over tid kan et nytt språkfenomen spre seg såpass mye at det ender opp med å bli en *norm*, altså at det blir «det normale å si» for folk flest. Men dette skjer ikke over natten. Før et nytt språkfenomen blir normen, er det vanlig med en overgangsperiode der to konkurrerende varianter eksisterer samtidig, og hvor folk ser på begge formene som brukbare alternativer. Før det å si «flere pizzas» blir det normale, vil man sannsynligvis få en periode hvor folk kan bruke «flere pizzas» og «flere pizzaer» om hverandre, uten å tenke noe særlig over det. Hvis «flere pizzas» etter en stund skulle vise seg å være varianten folk flest foretrekker, vil det ha skjedd en liten språkendring, og når mange slike språkendringer oppstår over tid, endrer så klart også språket seg totalt sett.

(Bilde: Shutterstock)

Tradisjonelt har spredning pleid å skje der det har vært fysisk kontakt mellom ulike språkbrukere. Nye språkfenomener som har oppstått i et område, har vanligvis først spredt seg til naboområdene, og siden videre derfra igjen. I våre dager kan spredning imidlertid også foregå på andre måter, på grunn av moderne teknologi. Ting som bedre veier, gode flyforbindelser, mye reising, nye kommunikasjonskanaler som TV, sosiale medier, og så videre, gjør at språkkontakt i dag også kan foregå over store distanser. Nye språkfenomener som dukker opp ett sted, kan i dag spre seg raskt til steder som ligger langt unna.

Moderne kommunikasjon gjør spredning lettere

Forenkling

Sammenfall av kj- og sj-lyden

I dag uttaler stadig flere unge mennesker kj-lyden og sj-lyden på lik måte, som en sj-lyd. For 40 år siden uttalte de fleste lyden i starten av ord som «kjøkken», «kjempe» og «kylling» på en annen måte enn i ord som «sjanse», «sjuk» og «skylle». De siste tiårene har stadig flere sluttet å skille mellom disse to lydene når de snakker. De bruker i stedet sj-lyden konsekvent, og uttaler ord som «kjøkken», «kjempe» og «kylling» som «sjøkken», «sjempe» og «sjylling». Dette er en form for forenkling. Sj-lyden er enkel å uttale for de fleste. Kj-lyden er derimot vanskeligere. Den kommer ikke naturlig for alle. Særlig barn og innvandrere har problemer med denne lyden, og det finnes mange som ikke engang klarer å høre forskjell på de to lydene.

Kj- og skj-

Det å ikke skille mellom sj- og -kj i starten av ord, og heller uttale alt som -sj er et eksempel på forenkling som fører til at språket endrer seg i våre dager. Når man først kommer dit at både det å si «kjøkken» og å si «sjøkken» blir oppfattet som greie alternativer, kan det fort skje at den enkleste måten vinner på sikt. Det er mulig at kj-lyden

vil forsvinne helt, og at «sj-lyden» vil ta over – rett og slett fordi den er enklere. Det er ikke utenkelig at nordmenn flest vil si «sjøkken», «sjempe» og «sjylling» om hundre år, selv om det så klart er vanskelig å spå om fremtiden.

(Bilde: Shutterstock)

Hvorfor denne endringen skjer i våre dager, og ikke for 80 år siden, for eksempel, er vanskeligere å forklare. En mulig forklaring kan være at det har å gjøre med prestisje og status. En ting som *motvirker* språkendring i form av forenkling er nemlig det at folk sjelden «forenkler» språket sitt hvis de tror det vil gi dem lavere status. Inntil ganske nylig ble det å uttale ord som «kjøkken» og «kylling» med sj-lyd sett på som «å snakke feil». Man kunne nærmest bli latterliggjort hvis man gikk rundt og sa «sjøkken» og «sjylling». Så lenge det var slik, var det i alles interesse å lære seg å «snakke riktig». Men noe har skjedd. I våre dager ser mange ut til ikke lenger å bry seg noe særlig om dette. Det blir ikke lenger sett på som tåpelig å si «sjæreste» isteden for «kjæreste». Begge har blitt legitime alternativer, og dermed ligger forholdene til rette for at flere og flere kan velge den enkleste varianten.

Sammenfall av laminal og apikal l («Østfold-l»)

En annen form for forenkling som foregår i Oslo-området og mange steder på Østlandet i våre dager, er det at «apikal-l», også kalt «lys-l» eller «østfold-l» brukes stadig mer av barn og unge. Tradisjonelt har man på Østlandet pleid å bruke en annen l-lyd i slutten av ord som «ball» og «bål», enn den man har i ord som «øl» og «bil». L-en i «ball» og «bål» er en såkalt *laminal l*, mens l-en i «øl» og «bil» kalles en *apikal -l*. De fleste østlendinger har altså pleid å bruke to forskjellige l-lyder i ordene «bål» og «bil». Et unntak har vært østfolddialekten. I den har man brukt apikal l både i ord som «øl» og «bil» *og* i ord som «ball» og «bål». Man har altså uttalt ordene «øl», «ball», «bil» og «bål» på lik måte, med samme l-lyd.

Apikal og
laminal -l

Utenfor Østfold har det å bruke apikal -l eller «østfold-l» i slutten ord som «ball» og «bål» tradisjonelt blitt sett på som «en dårlig måte å snakke på» av mange. Det har blitt forbundet med lav status, og ofte har foreldre rettet på barna sine hvis har «snakket med Østfold-l».

Men også her er noe i ferd med å skje. I våre dager har stadig flere barn og unge også utenfor Østfold begynt å bruke apikal istedenfor laminal l i ord som «ball», «bål» og «rolle». Sagt på en folkelig måte: Flere og flere unge har begynt å bruke «østfold-l». Dette kan man lett merke hvis man sammenligner hvordan barneskuespillere og eldre skuespillere fra Østlandet snakker i norske filmer og TV-serier, for eksempel, eller hvis man ser tegnefilmer for barn som er dubbet til norsk i nyere tid.

Det at mange unge nå bruker apikal istedenfor laminal l i ord som «ball» og «bål», kan sees på som et enda et eksempel på forenkling som fører til at språket endrer seg.

Sannsynligvis velger barn og unge apikal l både fordi den er lettere å uttale, og fordi det er lettere å kun forholde seg til én l-lyd hele veien, enn å skulle skille mellom ulike slags l-er i ulike ord. Tidligere var holdningen til «Østfold-l-en» ganske negativ, noe som gjorde at folk var motiverte for å lære seg å «snakke riktig». I dag ser det ikke lenger ut som at unge i like stor grad som tidligere forbinder apikal l i visse ord med lav sosial status, og unge voksne ser ikke lenger ut til å rette på barna sine like mye som før.

Utbredelsen av skarre-r

Et tredje eksempel på forenkling er det at skarre-r lenge har vært på fremmarsj i visse deler av landet, og at den fortsatt sprer seg til nye områder. Skarre-*r* er en relativt ny språklyd her til lands. Man regner med den kom til Bergen og Kristiansand rundt år 1800, og så spredde den seg derfra og til andre byer på Sør- og Sør-Vestlandet. Lenge var skarre-*r* kun et byfenomen, men i løpet av de siste hundre årene har den spredd seg kraftig, og tatt over også utenfor byene i Sør og Sørvest. Den vil neppe spre seg til Østlandet, Nord-Norge og til mesteparten av Trøndelag, men den fortsetter å spre seg til nye områder også i dag. Blant yngre folk brukes den nå fra Risør til områdene nord for Bergen, og i Agder fortsetter lyden å spre seg innover i dalene. I slike områder er det vanlig at barn har skarre-*r*, mens foreldregenerasjonen «ruller» på r-en.

Skarre-r

Hovedgrunnen til at skarre-*r*-en har spredt seg er nok at den har vært forbundet med status og prestisje på Sør- og Sør-Vestlandet, siden den der har vært et byfenomen. men det er også en faktor at skarre-*r* er lettere å uttale enn rulle-*r*. Mange barn kan bruke lang tid på å lære seg å «rulle», mens «skarring» ser ut til å komme naturlig. Svært få barn sliter med å lære å skarre. I områder der både rulle- og skarre-*r* har vært brukbare alternativer å velge mellom, har mange barn og unge sannsynligvis tatt «minste motstands vei», og valgt å bruke skarre-*r*-en, som er enklest. Over tid har dette ført til at skarre-*r* har spredd seg til nye steder, og at talespråket på disse stedene har endret seg.

(Bilde: Shutterstock)

Analogi

Et fjerde eksempel på forenkling er det man kaller *analogi*. Dette er en form for forenkling som ikke handler om hvordan ord og lyder *uttales*, men mer om hvordan ord blir *bøyd*. Vi har å gjøre med analogi når vi sammenligner «noe vi hører eller ser», med «noe annet vi har hørt eller sett tidligere». La oss se på et eksempel:

Hvert barn som vokser opp må lære seg sitt eget morsmål, og i denne prosessen er det mye prøving og feiling underveis. For eksempel er det ikke uvanlig at små barn i en periode kan bøye et ord som «gi» på feil måte. «Hun gidde meg leken sin», kan barnet si, istedenfor å bruke den riktige formen, «ga». Når et barn sier «gidde», skyldes dette som regel at «gi» høres som noe annet barnet har hørt tidligere. Siden «smi» blir til «smidde», «ha» blir til

Analogi

«hadde», og «strø» blir til «strødde», er det logisk for et barn at også «gi» skulle kunne bli til «gidde», at «bli» kan bli «blidde», og så videre. Dette er et eksempel på analogi.

Som regel fører ikke analogi til språkendring i tilfeller som i eksempelet ovenfor. Når barn gjør feil som å si «gidde» istedenfor «ga» og «blidde» istedenfor «ble», blir de nesten alltid rettet på, siden dette er viktige og mye brukte ord.

(Bilde: Shutterstock)

I noen tilfeller blir man imidlertid ikke rettet på, og når det skjer, kan analogi føre til at språket endrer seg over tid. Et eksempel på dette er det at mange i våre dager har begynt å bøye verbene «å skjære» og «å bære» slik man bøyer verbet «å lære».

«Å lære» er det vi kaller et svakt verb, og svake verb blir vanligvis bøyd på en «forutsigbar» måte, «å lære – lære – lærte – har lært» eller «å danse – danser – danset -har danset.

Verbene «å skjære» og «å bære» er det vi kaller sterke verb. Sterke verb, som «skjære» og «bære» bøyes på en mer uforutsigbar måte, uten endelse i preteritum, altså i fortidsformen, og ofte forandrer også vokalen seg underveis når man bøyer. Det heter «å skjære – skjærer – skar – har skåret» og «å bære – bærer – bar – har båret».

I våre dager har mange som sagt begynt å bøye de sterke verbene «skjære» og «bære» slik de bøyer det svake verbet «å lære». På et eller annet tidspunkt har noen sannsynligvis tenkt at siden «skjære» høres ut som «lære», så bøyes det sikkert også på den samme måte. Hvis det heter «å lære – lærer – lærte – har lært», gir det jo mening at det også skulle bli «å skjære – skjærer – skjærte – har skjært». Til å begynne med er dette bare en enkel språkfeil, en bøyingsfeil. Men hvis mange nok gjør denne feilen, uten at de blir rettet på, vil denne nye bøyingsmåten spre seg. Sprer den seg nok, vil folk etter hvert begynne å

oppfatte «skjærte» og «bærte» som brukbare alternativer til de rette formene «skar» og «bar».

I dag regnes formene «skjærte» og «bærte» fortsatt formelt sett som språkfeil. De står ennå ikke i ordboken, men i praksis bruker mange disse formene likevel, særlig når de snakker. Hvis stadig flere nordmenn i fremtiden fortsetter å bruke «skjærte» og «bærte» istedenfor «skar» og «bar», er det sannsynligvis et spørsmål om tid før de svake bøyningene blir godkjente og kommer inn i ordboken. Siden det er enklere å bøye ord svakt og regelmessig enn sterkt og uregelmessig, har den forenklete bøyningsmåten, «skjærte, har skjært», et konkurransefortrinn. På sikt kan det hende at disse formene tar helt over for den gamle bøyingsmåten, og at formene «skar» og «bar» i fremtiden vil virke gammeldagse.

For å oppsummere er analogi en slags forenkling av grammatikken. Her har vi sett at en del verb som i utgangspunktet hadde sterk bøyning over tid blir forenklet og får svak bøyning i stedet. Den letteste måten å bøye ord på, den svake, har en tendens til å «vinne», og dette kan føre til at språket endrer seg. Det blir enklere og mer forutsigbart.

Det er viktig å understreke at analogi i form av forenklet bøyning slik vi har sett her, ikke er noe som skjer med *alle* ord. Ord som brukes ofte beholder vanligvis sitt sterke og uregelmessige bøyingsmønster. Et verb som «å være», for eksempel, «å være – er – var – har vært», brukes såpass ofte at det skal mye til før folk begynner å bøye det feil.

Som regel er det de ordene man bruker lite som står i fare for å bli forenklet. Når et ord brukes lite, blir folk gjerne usikre på bøyingen, og det er da alternative bøyingsmønstre pleier å oppstå. Kanskje henger det at mange i våre dager har begynt å si «skjærte» og «bærte» sammen med det at vi skjærer og bærer mindre i dag enn for 150 år siden, og at vi derfor også bruker disse verbene sjeldnere?

Leksikalske endringer

(endringer i ordtilfanget)

De endringene som kanskje påvirker nordmenns talespråk aller mest i våre dager er det vi kaller *leksikalske endringer* – endringer i hvilke ord som finnes. Verden og det samfunnet vi lever i er alltid i endring, og derfor er vi hele tiden nødt til å «oppdatere» språket vårt, slik at det passer med det vi ser rundt oss og det vi føler inni oss. Å oppdatere språket vil både si å *lage* *Og importere nye ord*, slik at vi blir i stand til å snakke om nye fenomener som oppstår, og å *kvitte oss med gamle ord* som vi ikke lenger har bruk for.

Nye ord kan komme inn i språket på flere måter. Fire begreper å kjenne til er *importord*, *avløserord*, *nydannelser* og *forkortelser*.

Importord

I de fleste språk finnes det både arveord og importord. *Arveord* er ord som har vært i språket siden langt tilbake i historien. For eksempel har ordene «kone» og «hus» vært i bruk i Norge siden vikingtiden. Dette er to eksempler på norske arveord.

Arveord

Importord er ord som har kommet inn i språket på et senere tidspunkt. Noen importord har vært i språket vårt så lenge at de i dag «føles» norske. To eksempler på dette er ord som «forsvinne» og «angrep». Disse ble importert til språket vårt en gang etter år 1300, og de fleste nordmenn i dag vil nok sannsynligvis oppleve at disse ordene er norske.

Importord

Andre importord har kommet inn senere, og er mye mindre integrerte i det norske språket. Disse føles gjerne også mer fremmede. De engelske importordene «å joine» (å bli med) og det at noe er «cringe» (så flaut at man føler ubehag på vegne av andre) er to eksempler. Slike ord brukes for det meste av unge mennesker, og selv om de i praksis har blitt en del av mange sitt moderne norske talespråk, er det lett å merke at de *egentlig* ikke er norske. For eksempel er /dj/-lyden i starten av «joine» og r-lyden i «cringe» to lyder vi tradisjonelt ikke bruker på norsk.

(Bilde: Shutterstock)

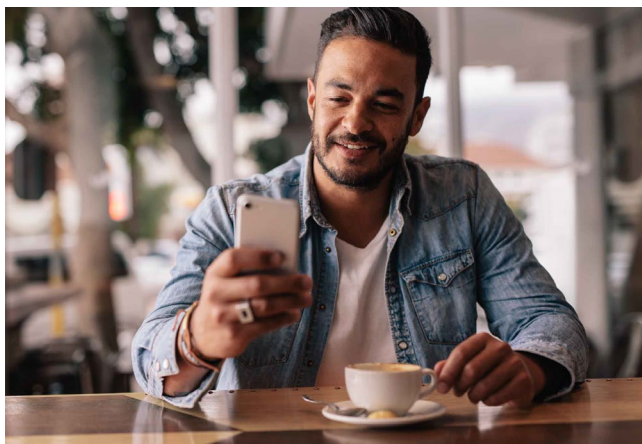
Hvorfor importerer man ord utenfra? Det er vanlig å trekke frem to grunner – *behov* og *prestisje*. Noen ganger henter vi inn nye ord fra andre språk fordi vi trenger det – for eksempel fordi vi mangler et norsk ord for en ny oppfinnelse eller et nytt fenomen som vi plutselig må forholde oss til. Ord som «kopp», «skomaker», «papir», og «sudoku», er eksempler på dette.

Andre ganger velger folk å bruke importord fordi de anses for å være finere, «kulere», eller på en eller annen måte bedre. For eksempel ble ordene «rullebrett» og «kurvball» i sin tid foreslått som alternativer til importordene «skateboard» og «basket», uten at de slo noe særlig an. Folk foretrakk importordene, og det er rimelig å anta at dette hang sammen med prestisje, med hva som ble oppfattet som «kult». Uansett hva som er grunnen til at folk begynner å bruke importord, så er slike ord en svært viktig grunn til at språket endrer seg i våre dager.

Avløserord

Avløserord er enkelt sagt mer hjemlige eller «norske» ord som man lager for å erstatte eller «avløse» importord. For eksempel er «rullebrett» og «kurvball», som vi allerede har nevnt, avløserord, og det samme er ord som «hjemmeside» (home page), «søppelpost» (spam), strømmetjeneste (streaming service) «terrengsykling» (mountain biking) og «hjerneflukt» (brain drain). Språkrådet jobber hele tiden aktivt med å finne norske avløserord som folk kan bruke istedenfor engelske importord, hvis de ønsker det. Mange slike avløserord blir ignorert av språkbrukerne, men andre slår an og blir en del av språket. Det at vi stadig får nye avløserord er også en av måtene språket endrer seg på i våre dager.

Behov og prestisje er grunner til å importere ord

(Bilde: Shutterstock)

Nydannelser

I tillegg til avløserord blir det også hele tiden nye ord som *ikke* først og fremst er ment å skulle erstatte et importord. Slike ord kaller vi *nydannelser*. En del slike nydannelser kan dukke opp og forsvinner ganske raskt igjen, mens andre fester seg og blir værende i språket. Et eksempel på en nydannelse er verbet «å vippse», som betyr å sende noen penger med appen *vipps*. Å «nave» vil si å gå på NAV for å få penger, mens en «fremmedkriger» er en som reiser til et annet land for å slåss av ideologiske årsaker. I 2021, under covid-pandemien, fikk russerne «rulleforbud» på grunn av smittefare – de fikk ikke lov til å kjøre rundt i bussene sine. «Vippse», «nave», «fremmedkriger» og «rulleforbud» er alle eksempler på nydannelser. Noen slike ord har som sagt kort levetid, mens andre fester seg, og bidrar til at språket endrer seg over tid.

Ny-
dannelser

Forkortelser

Til slutt kan vi nevne at også forkortelser kan bidra til å endre ordtilfanget i språket vårt. Mye brukte forkortelser ender av og til opp med å bli ord i sin egen rett. Eksempler er ord som PT (personlig trener) PC (personal computer) og CV (curriculum vitae). Slike ord starter som forkortelser, men etter hvert som de fester seg i språket, begynner de gjerne å oppføre seg mer som vanlige ord. De nevnte forkortelsene blir for eksempel bøyd som vanlige substantiver av de fleste nordmenn i dag. Man sier «en PC» – «den PC-en» – «flere PC-er» og «alle PC-ene». Man spør gjerne om å få se «CV-en» til noen, og på et treningssenter jobber det ofte «flere PT-er». Forkortelser er langt fra like viktig som

Forkort-
elser

importord og avløserord når man skal forklare språkendring i dag, men også disse bidrar til at språket endrer seg.

Gamle ord forsvinner

Språket forandrer seg som sagt ikke bare ved at nye ord kommer til. Det endres også fordi en del ord over tid går ut av bruk og forsvinner. Å lese tekster fra 1700- og 1800-tallet kan for eksempel være krevende for mange, siden en del av ordene i slike tekster er ord vi ikke lenger bruker i dag.

Noen ord forsvinner med tiden, rett og slett fordi fenomenene de viser til går ut av bruk. Et «mangletre», for eksempel, er stykke tre, en slags fjøl med håndtak, som man tidligere brukte for å rulle og presse linklær. Dette er et ord få mennesker kjenner og bruker i våre dager, og grunnen til det er at folk flest ikke lenger ruller og presser linklær slik man gjorde før. Derfor bruker vi heller ikke mangletrær i noen særlig grad, og når vi ikke lenger bruker selve *tingen*, har vi heller ikke bruk for ordet. Ordetr «mangletre» er derfor et ord som i praksis har gått ut av språket, selv om det fortsatt finnes i ordboken.

(Bilde: Sverresborg Trøndelag Folkemuseum)

Andre ord forsvinner fordi de blir utkonkurrert av andre alternativer. Ordet «fjelg» kan bety «ren og pen» eller «fin» eller «velstelt». I dag er det nok relativt få som kjenner og bruker dette ordet også, men til forskjell fra «mangletre», som har gått ut av bruk fordi selve tingen ikke lenger er i bruk, har «fjelg» blitt borte av en annen grunn. Dette ordet har rett og slett blitt utkonkurrert av andre ord som betyr mer eller mindre det samme. «Fjelg» står fortsatt i ordboken, men høres sjelden på gaten. I stedet brukes ord som «ren», «pen», «velstelt», «stylet», og så videre.

Ord kan
forsvinne
fordi
verdier og
holdninger
endres

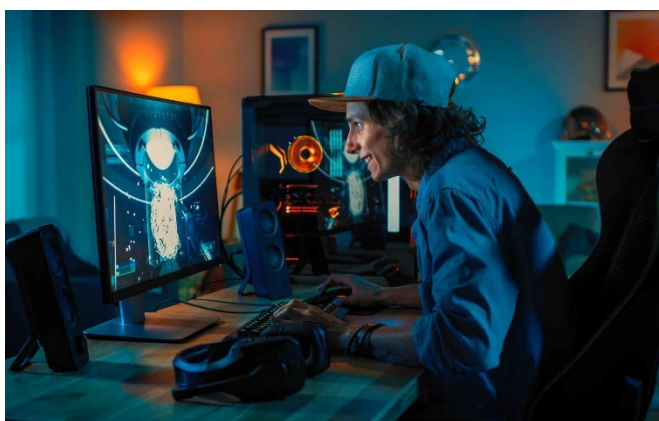
Noen ganger kan ord også forsvinne fordi folks verdier, politiske holdninger eller oppfatning av «hva som er greit» endrer seg. Siden 1970-tallet har vi gradvis erstattet en del ord knyttet til kjønn, for bare å ta ett eksempel. Tidligere het det «stortingsmann», «helsesøster» og «lærerinne». I dag sier de fleste «stortingsrepresentant» og helsesykepleier mens «lærerinne» har blitt erstattet av «lærer», som nå brukes uavhengig av kjønn. De førstnevnte ordene finnes fortsatt, men brukes hovedsakelig av personer som er over en viss alder. Nye holdninger, normer og oppfatninger om «hva som er greit å si» har gjort at stadig flere har valgt mer kjønnsnøytrale ord hvis de kan. Språket endrer seg i takt med at samfunnet endrer seg, også når det gjelder folks verdier og holdninger.

Mer om påvirkningen fra engelsk

Engelsk er uten tvil det språket vi importerer flest ord fra i våre dager. De fleste nordmenn kan nå engelsk såpass godt at det i praksis er blitt et andrespråk her til lands, og ikke et fremmedspråk. Å være god i engelsk gir gjerne høy status, og filmer, TV-serier, musikk, dataspill, og så videre, er ofte engelskspråklige. Mange av oss hører engelsk hver eneste dag, og mange *snakker* også engelsk ganske ofte. På grunn av dette har engelsk begynt å påvirke måten vi snakker norsk på.

Engelsk gir høy status

Den kanskje største endringen som skjer med det norske språket i våre dager, er det at vi stadig får nye *ord* inn i språket vårt, fra engelsk. Slike *importord* blir noen ganger tatt inn fordi de er nødvendige, fordi det ikke finnes norske ord for en ting eller et fenomen. Eksempler på dette er ord som *podcast* og *smoothie*. Andre ganger ser vi ut til å velge å bruke engelske importord fordi vi ser på dem som «kulere» eller «bedre» på noen måte, enn de norske alternativene. En del unge i dag bruker for eksempel ord som «joine» (å bli med), «chille» (ta det rolig/slappe av), eller de kan si at noe er «cringe» (flaut). I disse tilfellene *trenger* man kanskje ikke å bruke engelsk, men velger å gjøre det likevel.

(Bilde: Shutterstock)

Innholdsord – ikke funksjonsord

Ordene vi importerer fra engelsk er stort sett det vi kaller *innholdsord*, altså ord som viser til konkrete fenomener og handlinger i verden. Ord som «podcast», «smoothie» og «en date»/«deit» (stevnemøte) er *substantiver* som viser til ting som finnes, mens «chille», «joine» og å «date/deite» er *verb* som viser til konkrete handlinger. Ordet «cringe» er et *adjektiv* på samme måte som «rødt», «stort» og «interessant». Alle disse ordene, enten de er substantiv, verb eller adjektiv, er innholdsord.

Innholds-
ord

Funksjonsord blir ikke importert til norsk i noen særlig grad. Dette er ord som enkelt sagt ikke viser til konkrete fenomener som finnes i verden, men som likevel er viktige for å skape mening når vi lager setninger. Engelske funksjonsord som «but», «she» «however», «who», «that», «which», og så videre, blir altså nesten ikke importert. I stedet foretrekker vi norske funksjonsord, som «men», «hun», «imidlertid», «som» og «den».

Funksjons-
ord

Engelske ord – norsk bøyning

Det er verdt å merke seg at de fleste engelske importord får norsk bøyning. Ordene er kanskje engelske, men de blir bøyd på en norsk måte. Det heter «en podcast – den podcast**en** – mange podcaster og alle podcast**ene**». Man sier sjelden «en podcast – flere podcasts». Det samme gjelder et substantiv som «en drink». Nordmenn flest sier «en drink – flere drink**er**», ikke flere «drinks».

Norsk
bøyning

Også verbene får norsk bøyning. Den naturlige måten å bøye et verb som «å joine» på, er «å joine» – nå «join**er**» jeg – i går «joina/join**et**» jeg – og jeg **har** «joina/ join**et**». Vi ser at «å joine» bøyes på samme måte som «å kaste».

Også importerte adjektiver får norsk bøyning. Som eksempel kan vi bruke ordet «døll» (kjedelig), som kommer fra det engelske ordet *dull*. En *person* (hankjønn) kan være «døll», mens et *prosjekt* eller et *opplegg*, for eksempel (intetkjønn) er «dø**lt**», med -t til slutt. Vi bøyer altså «døll» akkurat slik vi bøyer andre norske adjektiver, som «snill», «vill» og «grei».

(Bilde: Shutterstock)

Til slutt kan vi nevne at bøyningen også blir norsk når vi slår sammen engelske importord og tradisjonelle norske ord. Sammensatte ord som «fitnesskonge», «chillfaktor» og «hangout-sted», for eksempel, blir bøyd på samme måte som «konge», «faktor» og «sted».

Selv om importord fra engelsk vanligvis får *norsk bøyning* når de kommer inn i språket vårt, må det også sies at det finnes unntak. I dag er mange for eksempel opptatt av å få «likes» i sosiale medier, og man kan snakke om at en video på nettet har mange «views». Her har man beholdt den engelske flertalls-s-en slik at det heter «en like – mange likes» og «en view – mange views». Noen unge mennesker i våre dager kan nok også tenkes å bruke uttrykk som «å gå ut og ta noen drinks» – i det minste av og til. Hvis denne flertalls-s-en blir populær, vil vi på sikt kunne få en helt ny måte å bøye substantiv på, på norsk. Da vil i tilfelle også den norske *grammatikken* forandre seg, og ikke bare hvilke ord som finnes.

I all hovedsak er det likevel fortsatt slik at engelske importord som regel får norsk bøyning, særlig når de har vært i språket vårt en stund.

Noen ord
får engelsk
bøyning

Hvordan skrive engelske importord?

Et spørsmål som ikke direkte har å gjøre med talespråket, men som likevel er interessant, er spørsmålet om hvordan engelske importord bør skrives. Slår man opp engelske importord, vil man se at det ofte finnes to alternative måter å skrive dem på. Verbet «å date» (å dra på stevnemøte) har for eksempel to skrivemåter. Man kan skrive «å date», på den «engelske» måten, eller man kan velge en norvagisert eller fornorsket skrivemåte, «å deite». Begge er lov.

(Bilde: Shutterstock)

Norvagi-
serte
skrivemåter

Språkrådet jobber hele tiden med å foreslå norske måter å skrive engelske ord på, men det er opp til hver og en av oss om vi har lyst til å *bruke* disse. Trenden i dag er at mange ignorerer de norvagiserte alternativene. Man skriver «å date» istedenfor «å deite», «en guide» istedenfor «en gaid» (omviser), og «en fight» fremfor «en fait», som også er tillatt. «Gaid» og «fait» er to eksempler på norvagiserte skrivemåter som ifølge ordboken er korrekte, men likevel er lite brukt i praksis.

Det hender imidlertid at norvagiserte skrivemåten blir foretrukket. Folk skriver for eksempel oftere «streit» enn «straight» på norsk, og ordet «døll» (kjedelig) skrives med ø i de fleste tilfeller – ikke med -u som i det engelske originalordet (*dull*). Likevel, som regel er de mer «originale» skrivemåtene de mest populære.

En mulig grunn til at nordmenn ignorerer de norvagiserte skrivemåtene kan være noe vi allerede har vært inne på, nemlig at dagens nordmenn er flinke i engelsk, og at engelsk har blitt en stor del av manges hverdag. Kan man ordet «guide» på engelsk fra før, kan det å skulle skrive «gaid» på norsk virke kunstig og fremmed, kanskje til og med komisk.

Norvagiserte skrivemåter ville nok kanskje hatt enda større suksess dersom folk *ikke* kunne engelsk. Da det engelske ordet *pie* ble importert til norsk en gang før år 1900, var det få som kunne engelsk godt. Derfor var det den gang naturlig at man fornorsket skrivemåten av ordet til «pai». For folk som ikke kunne engelsk, var det ikke selvsagt at *pie* skulle uttales som /pai/. Derfor var det praktisk å skrive ordet slik det uttales på norsk. Hadde ordet kommet inn i språket vårt i dag, er det imidlertid ikke sikkert at vi ville ha følt det samme behovet for å fornorske skrivemåten.

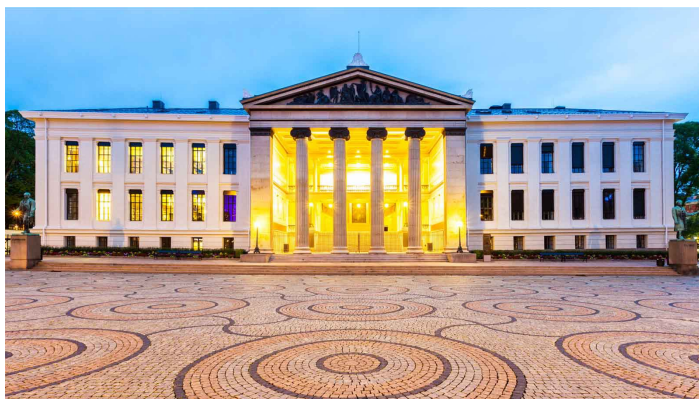
Domenetap

Selv om vi får stadig flere importord fra engelsk i våre dager, tror ikke ekspertene at engelsk vil ta over for norsk med det første. En ting som likevel bekymrer er det man kaller *domenetap*, det at engelsk tar over for norsk *på bestemte områder* i samfunnet. Sektorer som særlig er under press er «høyere utdanning og forskning», næringslivet og IT-bransjen. Her har engelsk blitt viktigere og viktigere de siste tiårene, mens norsken sin posisjon har blitt svekket.

domenetap

I 2021 ble rundt halvparten av masteroppgavene i Norge skrevet på engelsk. I 1986 var det tilsvarende tallet 9%. For forskere i dag ligger det vanligvis større prestisje i å publisere på engelsk enn på norsk, og stadig flere kurs ved landets universiteter blir undervist på engelsk.

Også når det gjelder næringslivet, foregår i dag mye på engelsk, siden handel i stor grad er blitt et internasjonalt fenomen. En stor del av mange nordmenns arbeidshverdag foregår i dag på engelsk. Det er ikke lenger uvanlig at norske bedrifter sender ut felles-e-poster på engelsk istedenfor på norsk, og ofte har man engelske titler som gir selskapet et internasjonalt preg, selv om det finnes norske alternativer. Mange steder heter det nå «key account manager» istedenfor «kundeansvarlig» og «project manager» istedenfor «prosjektleder», for eksempel.

(Bilde: Shutterstock)

IT-bransjen er et annet viktig område der engelsk nå dominerer. Viktig programvare blir vanligvis utviklet på engelsk, noe som gjør at de fleste fagbegrepene IT-folk bruker er engelske. Mange nordmenn som jobber med IT, mangler norske begreper for det de jobber med flere timer hver dag. For en IT-ansatt er det gjerne praktisk å bruke engelske innstillinger og engelske begreper istedenfor norske, siden engelsk gjør det lettere å kommunisere med IT-folk i andre land, finne informasjon om nye oppdateringer, om hvordan å løse problemer, og så videre.

Domenetap er noe man tar på alvor. Myndighetene ønsker ikke en situasjon i fremtiden der engelsk blir prestisjespråket i norsk arbeidsliv, mens norsk blir degradert til et «familie- og vennespråk». Derfor er det et mål at det i det minste skal finnes et oppdatert norsk fagspråk på alle områder, slik at nordmenn som ønsker det skal ha mulighet til å bruke norsk på jobben sin.

Multietnolekt

En multietnolekt er en språkvariant som kan oppstå når flere innvandregrupper møtes med hvert sitt språk og hver sin kulturelle bakgrunn. Multietnolektisk norsk er enkelt sagt en variant av norsk med innslag fra andre språk når det gjelder ordforråd, setningsoppbygging, uttale og hvordan ord bøyes.

Kjennetegn på multietnolektisk norsk

For det første har multietnolektisk norsk mange lånord fra språk som arabisk, berbisk, engelsk, spansk og punjabi/urdu. Eksempler er flus (penger), wallah (jeg lover), baosj (politi), tisjar (drittsekk) og sjofe (se).

Når det gjelder syntaksen eller måten man bygger opp setninger på, preges multietnolektisk norsk særlig av at man bryter med V2-regelen, som sier at verbalet i en fortellende setning skal stå på andre plass. På norsk heter det «Da hun kom, ble jeg glad» og «Fordi det regnet gikk vi inn». På multietnolektisk norsk sier man gjerne «Da hun kom, jeg ble glad» og «Fordi det regnet, vi gikk inn».

Når man snakker multietnolektisk norsk har man ofte også avvikende grammatisk kjønn i mange substantiv. Ofte gjør man intetkjønnsord om til hankjønnsord, slik at «et fjell» og «det fjellet» blir til «en fjell» og «den fjellen», eller «et dikt – det diktet» blir til «en dikt – den dikten».

Ofte bøyer man også sterke verb svakt. Istedenfor «jeg spurte henne», kan man si «jeg spørret henne» og «hun hjalp meg» kan bli «hun hjelpte meg».

Til slutt kan man nevne at multietnolektisk norsk også ofte har en stakkato setningsrytme eller «hard uttale» når man hører det muntlig, som er vanskelig å vise i skrift.

Multietnolektisk norsk er knyttet til identitet og kultur

Som de fleste andre varianter av talespråk er også multietnolekt knyttet til forestillinger om identitet, kultur og tilhørighet. De som snakker denne formen for norsk, gjør det ofte

kun med venner, og de fleste som har vokst opp i Norge kan slå over til «vanlig norsk» i mer formelle sammenhenger. På dansk kalles multietnolekt ofte for «vennesprog», noe som får frem at dette er en variant av talespråket man bruker for å markere hvor og hvem man hører til (bevisst eller underbevisst). Multietnolektisk norsk er ikke det samme som innvandrernorsk, som snakkes av mennesker som har flyttet til Norge i voksen alder og ikke behersker den norske grammatikken og uttalen godt nok til å snakke «flytende».

Målmerker i norske dialekter. En liten oversikt

Det er vanlig å dele norske dialekter inn i fire hovedområder. Vestlandsk (som inkluderer Sørlandet), nordnorsk, Østlandsk og trøndersk/trøndsk. Det store dialekts skillet i Norge går mellom Øst og Vest, slik at vestlandsk og nordnorsk har en del språklige trekk til felles, mens østlandsk og trøndersk også ligner mye på hverandre.

Her er en oversikt over noen dialektkjennetegn i norske dialekter, såkalte målmerker, som kan brukes for å identifisere hvor noen kommer fra.

1) Apokope

- a. Hva: At man kutter bort endevokalen. «å kaste» blir til «å kast»
- b. Hvor: Enkelt sagt i Trøndelag og i Nordland fylke.
- c. Andre ting: På landet i Trøndelag har man kløyvd infinitiv med apokope («skal du værra med å dans»). I Trondheim by og i Nordland fylke har man fullt apokopemål («Skal du vær med å dans»)

2) Uttalen av infinitiv

- a. A-mål (å kasta, å vera, å måka, å fyra)
 - i. Hvor: Sørvest-landet: Det meste av Vest-Agder, i Rogaland, Hordaland og indre Sogn.
- b. E-mål (Å kaste, å være, å måke, å fyre)
 - i. Hvor:
 1. Sørlandet: Aust-Agder og sør i Telemark
 2. Nordvestlandet: Ytre Sogn, Fjordane, Sunnmøre, Romsdal
 3. Troms og Finnmark
 4. I bymål (dannet dagligtale i Oslo, for eksempel)
- c. Kløyvd infinitiv
 - i. Kløyvd infinitiv («vil du væra med å danse?») - Østlandsk
 - ii. Kløyvd infinitiv med apokope («Vil du værra med å dans?») – Trøndsk
 1. Hvor finner man disse to? Sørlig grense: Inn ved Langesundsfjorden, deler Telemark i to, følger Langfjellene oppover, og går ut øverst i Romsdalen.
Nordlig grense: Fylkesgrensen mellom Nord-Trøndelag og Nordland
- d. Apokopemål: («Vil du vær med å dans?») – Trøndsk

- i. De som har apokopemål kutter alle infinitiver.
- ii. Hvor? Nordland fylke + mange i Trondheim by.
- iii. Apokopemål sprer seg mer og mer blant unge for tiden

3) Skarre-r

- a. Skarre-R finnes: På Sør- og Sør-Vestlandet, til litt nord for Bergen. (Aust-Agder, Vest-Agder, Rogaland, Hordaland, langs kysten til litt over Sognefjorden)
- b. Skarre-R har spredd seg noe enormt de siste 100 årene, og sprer seg fortsatt. Dette skyldes to ting
 - i. Skarre-R er enklere å uttale enn rulle-R
 - ii. Skarre-R har høyere status mange steder på Vestlandet (og i Europa).
- c. Den kommer ikke til å spre seg til områder som har retroflekser (slik som tykk L). Den kommer altså ikke til å spre seg til Østlandet.

4) Lyden L

- a. Tjukk L
 - i. Finnes: I østlandsk, trøndsk og i Nordland fylke, helt til Nord-Salten.
 - ii. Det finnes to typer tjukk L:
 - 1. I L-lyder: g_ɾomma, f_ɾesk, f_ɾyndre
 - 2. I rd-lyder: bord = bo_ɾ, gård = gå_ɾ

De fleste steder der tjukk L brukes, har man tjukk L for begge disse lydene. Unntaket er i Molde-traktene og lengst nord i Nordland

- iii. Skarre-R sprer seg ikke til steder hvor man har tjukk L
- iv. I byer, særlig Oslo, er Tjukk L også et tegn på *sosiolekt*. Tjukk L forbindes med arbeiderklassen og østkanten, mens «tynn L» forbindes med vestkanten – dannet dagligtale.
- v. Språkendring: De siste tiårene har flere og flere begynt å droppe tjukk L, særlig i rd-lyder.

5) Palatalisering

- a. J-aktig uttale av ord: «sand» blir til «sajnn», «redd» blir til «rejdd», osv.
- b. Hvor? Grensen går i en bue fra Sognefjorden til Mjøsa. Nord for denne grensen palataliserer man. Unntak: Deler av Finnmark, og i dannet dagligtale i byer som Bodø og Tromsø.
- c. Det finnes to typer palatalisering:
 - i. Palatalisering bare i trykksterke stavelser (I Nord-Norge og Nord i Trøndelag)
 - ii. Palatalisering i alle stavelser (i Sør-Trøndelag)

Trøndere palataliserer altså mest.

- d. Avpalatalisering: I våre dager foregår det en avpalatalisering mange steder. Flere og flere slutter å palatalisere.

6) Bløte konsonanter

- a. Hvor? Langs kysten på Sørlandet, fra Arendal til Karmøy
- b. Man bruker konsonantene BDG istedenfor PTK: «Smage på frugdene» istedenfor «smake på fruktene», «kage» istedenfor «kake».
- c. Det som har gjort at Sørlandinger har bløte konsonanter har å gjøre med den nære kontakten med Danmark historisk sett.
- d. Språkendring. I dag ser man tegn til en *avlenisering* mange steder. Flere unge i områder med bløte konsonanter har begynt på bruke harde konsonanter.

7) Nektelsesordet «ikke»

- a. «Ikkje»: Finnes flest steder i Norge: Vestlandet, Dalene på Østlandet, i Nord-Norge så langt opp som til Finnmarksgrensa.
- b. «Ikke»: Rundt Oslofjorden og i Finnmark: Rundt Oslofjorden er det også noen som sier «ente». Dette kommer fra det svenske «inte»
- c. «Ittj»: I Trøndelag
- d. «Itte»: Hedmark og deler av Oppland

8) Plassering av hovedtrykket i fremmedord)Banan eller Banan

- a. I norsk ligger trykket vanligvis på første stavelse i et ord. Unntaket er en del fremmedord som «banan», «garasje» og «dialekt»
- b. På Vestlandet, i Nord-Norge og i dannet dagligtale i byene sier man: «banan», «garasje» og «dialet»
- c. På Østlandet og i Trøndelag sier man «banan», «garasje» og «dialekt»

Kilder

Hagemann, Kristin: *talespråk* i *Store norske leksikon* på snl.no. Hentet 8. september 2022 fra <https://snl.no/talespr%C3%A5k>

Hanssen, Eskil; Skjekkeland, Martin: *dialekter og språk i Oslo* i *Store norske leksikon* på snl.no. Hentet 10. september 2022 fra https://snl.no/dialekter_og_spr%C3%A5k_i_Oslo

Helleland, B. Og E. Papazian (2005), *Norsk talemål. Lokal og sosial variasjon*. Høyskoleforlaget

Kristoffersen, K.E. (2005) «Språkendring» i K.E.Kristoffersen, H.G.Moen og A. Sveen (red.). *Språk. En grunnbok*. Universitetsforlaget.

Mæhlum, B. Og U. Røyneland (2012), *Det norske dialektlandskapet*. Innføring i studiet av dialekter, Cappelen Damm Akademisk

Opsahl, Toril; Allkunne: *dialekt* i *Store norske leksikon* på snl.no. Hentet 10. september 2022 fra <https://snl.no/dialekt>

Opsahl, Toril; Allkunne: *sosiolekt* i *Store norske leksikon* på snl.no. Hentet 10. september 2022 fra <https://snl.no/sosiolekt>

Skjekkeland, M. «Endringar i norske dialektar» i *Store norske leksikon* på snl.no. Hentet 26. oktober 2022 fra https://snl.no/endringar_i_norske_dialektar

Skjekkeland, M. «Årsaker til dialektvariasjon i Noreg» i *Store norske leksikon på snl.no*. Hentet 26. oktober 2022 fra https://snl.no/%C3%A5rsaker_til_dialektvariasjon_i_Noreg

KublaKan 2024

Jostein Christensen og Asbjørn Odin Aag

Denne publikasjonen kan fritt benyttes av skoler, elever og privatister. Referanse til denne kilden kan skrives slik:

Christensen, Jostein og Asbjørn Odin Aag. «Studiehefte. Talespråk og språkendring». KublaKan 2024, <https://kublakan.no/wp-content/uploads/2024/05/KublaKan-studiehefte-thesesprak-og-sprakendring.pdf>, nedlastet [fyll inn dato]

Siden dette er en kilde hentet fra internett, må du også oppgi nedlastingsdato, om du benytter studieheftet på skriftlig eksamen. Henvendelse om utgivelsen kan rettes til post@kublakan.no.